

1968 HATÁSA A FRANCIA OKTATÁSÜGYRE

BAJOMI IVÁN

ELTE Társadalomtudományi Kar

Tanulmányomban először a '68-as diákmozgalom nyomán megalkotott francia felsőoktatási törvény létrejöttét mutatom be levéltári forrásokat felhasználó új publikációk alapján. Ezután az egyetemi oktatás terén bekövetkezett változásokról és a döntésekben való egyetemi és középiskolai diákrészvétel intézményesüléséről írok. Meg kell jegyezni, hogy a részvételi arányok általában alacsonyak. Röviden szót ejtek a '68-as májusi események szellemét legjobban megtestesítő Vincennes-i Egyetemről is. Ugyancsak szólok az elmúlt fél évszázad középiskolai diákmozgalmairól, amelyek hatékonyan tudták befolyásolni az oktatáspolitikai folyamatokat. Tanulmányom utolsó részében azt is bemutatom, hogy 1968 hogyan járult hozzá az iskolai fegyelem fennmaradásában szerepet játszó hagyományos megoldások ellehetetlenüléséhez.

Kulcsszavak: 1968-as felsőoktatási törvény, diákrészvétel, középiskolai diákmozgalmak

In my study, I present first with the help of new publications based on archival resources how a law was elaborated in 1968 on higher education created in response to the student movement. After that, I describe the changes that have taken place in university education and the institutionalization of the participation of students from universities and secondary schools in the functioning of decision-making bodies. It should be noted that in this respect participation rates are generally quite low. Then I present briefly the University of Vincennes, which best embodied the spirit of the events of May '68. I also present the high school students' movements that developed during the last half century and which could have had an effective influence on educational policy. In the last part of my study, I also show how May 68 contributed to the disappearance of traditional devices contributing to the maintenance of the discipline in the secondary schools.

Keywords: 1968 higher education act, student participation, high school movements

Tanulmányomban annak bemutatására vállalkozom, hogy az elmúlt fél évszázadban milyen változások következtek be a francia oktatási rendszerben, melyek összefüggésbe hozhatók az ötven évvel ezelőtti diáklázadásnak indult, de utóbb országos sztrájkhullámba torkollott eseményekkel. Körképem vázlatos lesz,

Levelező szerző: Bajomi Iván, ELTE Társadalomtudományi Kar, 1117 Budapest,
Pázmány Péter sétány 1/A. E-mail: ibajomi@freemail.hu

lévén hogy területi korlátok miatt lehetetlen lenne részletesen taglalni az elmúlt fél évszázad igen sok területen bekövetkezett változásait.

Az áttekintést indokolt a felsőoktatással kezdeni, hiszen egyetemi diákmegmozdulások hatására bontakozott ki rövid idő alatt az az eseménysor, amely egy ideig megrendíteni látszott a De Gaulle névvel fémjelzett, akkoriban épp tízéves, az államelnök szerepének túlsúlyával jellemezhető, sok diák, értelmiségi által tekintélyelvűnek és túlközpontosítottnak tartott társadalmi-politikai rendszert. (Nem véletlen, hogy Roland Moisan hétről hétre XIV. Lajos uralkodását parafrázáló karikatúrákban jelenítette meg De Gaulle-t és környezetét egy szatirikus lapban, majd ezeket a rajzait „Udvari krónika” címmel jelentette meg egy kötetben.)

Radikális társadalomátalakító elképzelések kontra konkrét reformtervek

A diákság soraiban sokan egy teljesen új, a tőkés berendezkedés negatívumait kiiktató és a hierarchikus viszonyokat felszámolni kívánó, öngazgatásos alapon álló társadalmi berendezkedés létrejöttét tartották kívánatosnak. Az elfoglalt egyetemeken spontán módon megszerveződött akcióbizottságok hangadói radikális társadalomátalakító elképzeléseik jegyében igyekeztek kiépíteni a diákság és az üzemeket megszálló munkások közvetlen kapcsolatát. Céljaik elérésén a bürokratikus működésük okán elmarasztalt szakszervezetektől és a kommunista párttól teljesen függetlenül munkálkodtak a gyárkapuknál röplapokat osztogatva, vagy éppen munkásgyűléseken szót kérve.

Ugyanakkor az egyetemeken az átfogó társadalomátalakító célok mellett konkrét követelések is megfogalmazódtak, amelyek a hatvanas években igen dinamikus növekedésnek indult felsőoktatási rendszer különféle negatívumainak bírálatain alapultak. Egyes felsőoktatási intézményekben a diákság különféle bizottságokat alakított (pl. céljaik népszerűsítésére, a munkásokkal való kapcsolattartásra, a vizsgák elmaradása miatti problémák megoldására stb.), de olyan bizottságok is létrejöttek, amelyek – akárcsak az egyetemeken működő diákszervezetek – az oktatás hiányosságait elemezték és alternatív megoldásokat javasoltak (Bilanga 2016; Ganozzi 2009; Guedj 1968). A Sorbonne jogi karán a baloldali UNEF diákszervezettel rivalizáló „diákkorporáció” tagjai május 21-i közleményükben megállapították, hogy „egy 30 000 fős egyetemi kar valóságos monstrum, és nem embereknek való közeg”, és egyben javasolták, hogy „hozzanak létre kisebb, kb. 5000 fős, specializált karokat, melyek megfelelő működéséhez autonómiára van szükség.” (Bilanga 2016: 38.) Az addig a jogi kar kebelén belül folyt közgazdasági képzés önállóvá tételét is szorgalmazták, és ugyancsak fontosnak tartották, hogy valódi együttműködés alakuljon ki a tanárok és a diákok között. A doktori képzéssel kapcsolatban pedig azt szorgalmazták, hogy az „segítse elő a csoportos munkát” (Bilanga 2016: 39). A követelések között szerepelt az egyetemi autonómia gondolata is, miként a „közös igazgatás” (cogestion) jelszava is, vagyis az a gondolat, hogy az egyetem irányításába ne csak a professzorok, hanem a beosztott oktatók, a technikai személyzet és a diákság is beleszólhasson. Arról viszont megoszlottak a vélemények, hogy a vezető testületekben milyen arányokban legyenek jelen az egyes kategóriák képviselői. Például a jogi kar hallgatói 50%-os képviselőre tartottak volna igényt, míg az oktatók túl magasnak tartották ezt az arányt. (Bilanga 2016: 41.)

Egyes egyetemeken részletesebben kidolgozott reformelképzelések is megfogalmazódtak. A párizsi természettudományi karon például az egyik, oktatókat tömörítő szak-szervezet vezetői fogalmaztak meg viszonylag összetett, tudománypolitikai kérdésekre is kitérő javaslatokat, melyek többek között arra is kitértek, hogy miként kaphatnának betekintést a hallgatók a kutatómunka mindennapos gyakorlatába (*Bourtraye 1968*). E gondolatokat a Francia Kommunista Párthoz közel álló Guy Odent terjesztette elő, aki a SNESUP nevű oktatói szakszervezeten belül az országos szinten kisebbségben lévő szárnyat vezette a szakszervezetet akkoriban irányító, a szélsőbaloldalhoz közel álló Alain Geismarral szemben. (Geismar '68 májusa után egy ideig maoista pártvezetőként ténykedett, majd börtönbüntetést is elszenvedett időközben betiltott pártjának újjászervezése miatt.) Több visszaemlékezés és Jeanette Colombel filozófusnő korabeli írása is arról tanúskodik, hogy a pragmatikus reformelképzelésekhez igen kritikusan viszonyultak a balos szervezetek tagjai, szimpatizánsai. Úgy vélték, hogy a konkrét javaslatok előtérbe állítása megfoszthatja lendületétől a diákmozgalmat, és megnehezítheti a radikális társadalomátalakítási célok elérését (*Colombel 1968*).

A hat hét alatt elkészített felsőoktatási törvény

A gaulle-ista berendezkedés '68 júniusi sikeres restaurálását követően alig hat hét alatt, rekordgyorsasággal készült el és került a parlament elé egy felsőoktatási törvénytervezet, amelynek megalkotásában döntő szerepet játszott Edgar Faure, a frissen oktatási miniszterré kinevezett jobbközép politikus, aki a II. világháború idején egy ideig De Gaulle algériai főhadiszállásán viselt komoly tisztséget. A közelmúltban jelent meg egy kötet, amely a Faure-törvény létrejöttét elemzi sokoldalúan (*Poucet–Valence 2016*). Az elemzések egyikéből, Antoine Prost, neves oktatástörténész levéltári dokumentumokon alapuló írásából kiderül, hogy Faure nagy önállóságot élvezett a tervezet kidolgozásakor. Az '68 júniusában ismertetett elképzeléseinek lényegét nem kellett megváltoztatnia a törvény-előkészítés folyamán, bár sok részletkérdés tekintetében módosult a szöveg. Arról ugyan le kellett mondania, hogy a jogszabály első paragrafusa az egyetemek kritikai szerepéről is szóljon, az viszont bekerült a szövegbe, hogy a felsőoktatási intézményeknek „alkalmazkodniuk kell az ipari és technikai forradalom által igényelt demokratikus fejlődéshez”. Az egyetemekre jelentkezők közötti szelekció kérdésében viszont nem kellett engednie. De Gaulle tábornok ugyan a hatvanas évek folyamán – és még az általa egy minisztertanácsi ülésen „ribilliónak” titulált májusi események után is – azt az álláspontot képviselte, hogy bár egyre szélesebb körből merítve kell kiképezni Franciaország új elitjét, egyúttal erőteljes szelekciót kell érvényesíteni a középfokú oktatás és az egyetemre való belépés idején. Prost rávilágít, hogy De Gaulle a hatalmát meggingató események után is olyan törvénysszöveget látott volna szívesen, amely utóbb lehetővé tette volna ama gyakorlat megszüntetését, hogy az érettségivel rendelkezők felvételi nélkül kerülnek be az egyetemekre.¹ E szándék megjelent a törvénytervezethez a tábornok által fűzött kéziratos megjegyzések között, ám végül

¹ Fontos tudni ugyanakkor, hogy addig, amíg a francia egyetemekre való bejutáshoz elegendő az érettségi felmutatása, több olyan felsőoktatási intézménytípus létezik, amelyek szelektív módon működnek. Ilyenek a két év alatt elvégezhető, IUT, BTS betűszavakkal jelölt, műszaki képzést nyújtó főiskolák és az egy-két éves előkészítő tanfolyamok elvégzése után megközelíthető, szigorú felvételiztetést alkalmazó elitképző főiskolák (*Bajomi 2003*).

az államfőnél jobb taktikusnak mutatkozó Faure-nak sikerült elérnie, hogy a szövegben ne jelenjen meg a szelekció intézményesítésére vonatkozó, a tüntetések újbóli felángolásának kockázatát magában rejtő törekvés (Prost 2016).

A párizsi gigaegyetem feldarabolása és új szervezeti egységek kialakítása

A '68-ban elfogadott törvény több tekintetben is rímelt a diákkövetelésekre. Egyfelől intézményesítette az egyetemek világában a részvételt és egyben az autonómiát. Míg korábban a Sorbonne néhány óriási létszámú karból állt, 1968-ban 13 szerényebb méretű párizsi egyetemet hoztak létre, melyek élére választott elnök került. Ezen túlmenően lehetővé tették, hogy az egyetemeken belül kisebb oktatási-kutatási egységek jöjjenek létre, méghozzá úgy, hogy ezek körvonalainak kialakításában döntő szava legyen az oktatóknak és kutatóknak. Mindkét új irányítási szinten lehetőséget adtak arra, hogy a korábban is beleszólási jogokkal rendelkező professzorok mellett más oktatók, valamint a technikai személyzet, és persze a diákok is képviseltesék magukat a döntéshozó testületekben. A részvételi lehetőségek körvonalait nem írászta mellett határozták meg, kialakításukkor figyelembe vették a sztrájkok idején az egyetemeken járt minisztériumi megbízottak tapasztalatait, akárcsak az érdekvédelmi szervezeteknek az oktatási kabinet tagjaival folytatott formális vagy éppen informális megbeszélésein elhangzottakat. A döntésekbe való bebeszélés új lehetőségeinek megteremtését megkönnyítette, hogy a júniusi választásokon pozícióját átmenetileg sikeresen megerősítő államfő lehetőséget látott arra, hogy a felsőoktatás terén intézményesüljön a „részvétel” általa fontosnak tartott elve.

Érdemes megemlíteni, hogy a jogszabálytervezet vitájában elsősorban a jobboldal részéről, és ezen belül is elsősorban a gaulle-isták részéről fogalmazódtak meg kritikus vélemények, miközben a baloldali képviselők összességében kedvezően fogadták a szöveget. A konzervatív honatyák azt hangoztatták, hogy az új jogszabály a lázadóknek kedvez és az egyetemek átpolitizálásával fenyeget. A kormányzati erők egy része által hangoztatott ellenvélemények, illetve módosító indítványaik ellenére végül ellenszavazatok nélkül, kisszámú tartózkodás mellett fogadták el a törvényt (Audigier 2016).

Interdiszciplinaritást hirdető erdei egyetem Vincennes-ben

Az új oktatási és kutatási egységek megalakítása hosszabb időt vett igénybe. Bár sok szakértő és maga Faure is az interdiszciplináris alapon létrejött szervezetek megalakulásának szükségességéről szóltak, e törekvés néhány kivételtől eltekintve nem valósult meg. Néhány egyetemen viszont tényleg lehetővé vált, hogy a hallgatók más egyetemek kurzusait is felvegyék. És nem véletlen, hogy az 1968 után kísérleti jelleggel megalapított intézményben, a Vincennes-i Egyetemen érvényesült leginkább az az elv, hogy a hallgatók több, egymástól távolinak gondolt tudományág (pl. urbanisztika, antropológia, szociológia stb.) megközelítéseibe kapjanak betekintést (Ferri 2007). A kísérleti egyetemet Párizson kívül, a gyakran diáktüntetések terepéül szolgáló Latin negyedtól távol, egy erdőben építették fel igen rövid idő alatt. A megnyitása utáni években a társadalomtudományok világhírű kiválóságai (Michel Foucault, Gilles Deleuze, Jacques Lacan, Jacques Derrida, Jean-François Lyotard, Robert Castel) tanítottak itt hosszabb-

rövidebb ideig. Az egyetem működése azért is figyelemre méltó volt, mert gyakran tartottak közéleti vitákat az egyetemen, melyeken esetenként neves oktatók is részt vettek. Újdonságot jelentett az is, hogy a Vincennes-ben lehetőség nyílt arra, hogy érettségivel nem rendelkezők is bekapcsolódjanak az oktatásba. Utóbb viszont gondot okozott, hogy az oktatók száma nem tartott lépést a hallgatói létszámoknak a hetvenes években is folytatódott gyors növekedésével. (Ez egyébként számos más franciaországi egyetemre, mindenekelőtt a humán képzést nyújtókra is igaz volt.) Az oktatás feltételeinek és az épületállomány állapotának leromlását követően 1980-ban Giscard d'Estaing elnök idején drogproblémákra hivatkozva átköltöztették az egyetemet a Párizs melletti, jórészt bevándorlók által lakott Saint-Denis-be.

Vincennes szelleme egyébként nem vezett ki teljesen. 68 májusának ötvenéves évfordulóján a balos intézményként számon tartott egyetem földdel egyenlővé tett telken jelképesen lerakták az alapkövét egy új, „Vincennes2” nevű egyetemnek, amelynek, ha valóban létrejön, a kezdeményezők (gimnazisták, egyetemisták, oktatók és kutatók, politikusok, szakszervezeti aktivisták) kiáltványa szerint újfent társadalomkritikai szerepet kellene betöltenie. „Ma azt tapasztalhatjuk, hogy általános támadás indult az ellen, hogy igazat lehessen mondani a világról és a társadalomról. A kutatási támogatások pántlikázásával és a témák újradefiniálásával a kutatás egyre inkább alárendelődik a megtérülési céloknak. A különféle tudományágaknak a gyakorlatias céloknak való alávetése a munkaerőpiacnak való megfeleltetést szolgálja, illetve azt a célt, hogy meggyengítsék a kritikai tudás pozícióit.” (*La première* 2018.)

Csekély részvétel mellett megválasztott a diákképviselők

Ami a '68-ban létrehozott részvételi kereteket illeti, a kutatások szerint a diákoknak a különféle egyetemi választásokon való részvétele összességében csekély mértékű, lett legyen szó a regionális diákjóléti tanács diákküldöttjeinek, vagy az oktatási-kutatási egységek élén álló tanácsba, illetve az egyetemi tanácsba bekerülő megválasztásáról. „A [...] 2004-es felmérés a következő adatokat tartalmazta: a Regionális Diákjóléti Központokkal kapcsolatos választások során 5,53%-os volt a részvétel, vagyis 115 000 diák szavazott a korabeli 2 milliós diáklétszámhoz képest. [...] Ma sem jobbák a számok. A diákjóléti központokkal és az egyetemek központi tanácsaival kapcsolatos választásokon csak 8,4%-nyi szavazó, vagyis 200 000 diák vett részt a 2,43 millió egyetemi hallgatóhoz képest, és ez csökkenést jelent a 2012-es választásokhoz viszonyítva, amelyeken a hallgatók 9,1%-a vett részt.” (*Bouillé* 2016.)

Egyes helyeken ugyanakkor magasabb részvételi arányokat is mérnek. „[...] a kis létszámú, professzionális oktatást nyújtó, illetve erős identitású képzési ágak diákjai vesznek részt a leginkább a választásokon (esetenként 80%-os a részvételi arány), ha erre kellőképpen ösztönzik őket, és őket követik a jogászképzésben részesülők. [...]” (*Kunian* 2004: 4.) Az idézett jelentés fenti mondatai úgy is lefordíthatók, hogy a jogi karokon kívül az „emberléptékű”, kisebb hallgatói létszámokkal jellemezhető intézményekben, vagyis azokon a képzőhelyeken a legnagyobb a részvétel, ahol a nagyelőadásokkal szemben előtérben áll az oktatók és hallgatók közötti szorosabb kapcsolat kialakítását lehetővé tevő kiscsoportos oktatás.

Diákmozgalmat kiváltó reformtervek sora

Tévedés lenne ugyanakkor, ha az egyetemi választásokon mért alacsony részvételi arányok alapján kijelentenénk, hogy a francia diákok javarészt apolitikussá váltak, és nemigen foglalkoznak a közügyekkel vagy éppen saját egyetemük, képzésük jövőjével. Valójában a '68 májusa óta eltelt 50 évben megannyi, gyakran országos méretűvé duzzadt tiltakozómozgalom bontakozott ki, többnyire az egyetemi képzés átalakítását célzó állami tervek apropójából. Ha most nincs is mód ezek felsorolására, feltétlen említést érdemel az az 1986-ban, Chirac miniszterelnöksége idején kibontakozott, országos méretű diákmozgalom, amelyet a kutatásért és a felsőoktatásért felelős miniszter, Devaquet nevét viselő terv meghirdetése váltott ki. A reformterv egyfelől azért gerjesztett nagy ellenállást, mert növelni kívánta az egyetemek mozgásterét a beiratkozási díjak meghatározása tekintetében. Másfelől azért, mert bár továbbra is be lehetett volna kerülni érettségivel az egyetemekre, a képzőhelyek jogosultakká váltak volna arra, hogy az egyes szakokra való bekerülés tekintetében speciális feltételeket állapítsanak meg. A tervet végül visszavonták, miután középiskolások és egyetemisták hatalmas tömegei vonultak az utcára, legutoljára azt követően, hogy egy tüntetés után a rendőrök erőszakos fellépése következtében meghalt egy olyan diák, aki nem is vett részt a megmozdulásokban. Egyébként a '68-as események 50. évfordulója idején, 2018 tavaszán is kibontakozott egy kisebb diákmozgalom. Ezzel kívánták megakadályozni a szervezők egy új, az egyetemekre való felvételt a diákok lakóhelye szerint szabályozó rendszer bevezetését, amit a tiltakozók a szelekció bevezetésének irányába mutató intézkedésként értékelték.

Miként '68-ban, napjainkban is a diákmozgalmak megkerülhetetlen kezdő eseményeit alkotják a hatvannyolcas események idején tartottakhoz hasonló egyetemi közgyűlések. Ezek szervezésében kulcsszerepet töltenek be a diákszervezetek, mindenképp az UNEF névre hallgató baloldali diákszervezet. A közgyűlések megtartását más országok egyetemistái által is alkalmazott, 2012 óta Magyarországon is elterjedt egyezményes jelek könnyítik meg. Egy friss politológiai elemzés jól érzékelteti, hogy a szóban forgó rendezvények meghirdetésekor a kezdeményezők szeme előtt nem feltétlenül a részvételi demokrácia eszméje lebeg, hanem sokszor pusztán utilitarista célokat követnek, pl. a lehető legnagyobb mérvű diákmozgósításra törekcszenek (*Le Mazier 2014*).

A képzés kereteinek átalakulása

A májusi események kirobbanásában fontos szerepet játszott egy 1966-os reform, amely nemcsak az egyetemi képzés többlépcsősévé változtatásáról rendelkezett, hanem azt is szigorúan előírta a diákok számára, hogy milyen sorrendben, milyen foglalkozásokon kell részt venniük. '68 óta viszont a hallgatók viszonylag nagy – bár képzési áganként változó mértékű – mozgásszabadságot élveznek, lévén hogy az amerikai kreditrendszer mintájára 68 ószétől lehetővé tették számukra, hogy meghatározott számú tanegység sikeres teljesítése esetén kapják meg az egyes fokozatokhoz kapcsolódó diplomájukat.

A tanulás keretei és az értékelés módjai is jelentősen átalakultak számos – de nem minden – képzési területen. Előtérbe került a szemináriumi forma és a diákteljesítmények folyamatos értékelése. E változások nyomán a tanár-diák viszony is változni kezdett: a szemináriumi keretek között közvetlenebbé vált sok egyetemen a hallgatók

és az oktatók kapcsolata. Ugyanakkor egyes képzések, főként a humán szakok esetében az alapképzés időszakában még napjainkban is igen nagyok a létszámok, amelyekkel korántsem áll arányban az oktatók száma. Mindez a nagyelődások túlsúlyában és a magas szemináriumi létszámokban fejeződik ki. Ez azzal jár, hogy elveszítettnek érzi magát, és gyakran abba is hagyja tanulmányait számos hallgató, aki kis létszámú középiskolai osztályból nagy létszámú egyetemi évfolyamokra kerül be. A lemorzsolódást csökkentő újabban többféle megoldást alkalmaznak, például egyes területeken bevezették a tutorrendszert (Bajomi 2003).

1968 nem minden területen hozott átütő erejű változásokat a felsőoktatási intézményekben folyó pedagógiai munka minősége tekintetében. Egy 2008-as tanulmányban az alábbi megállapítások olvashatók: „A diákok elsősorban az oktatás módját, illetve a pedagógiai dimenziót illették bírálattal, például azt kifogásolták, hogy az oktatók – akik gyakran nem is rendelkeznek világos pedagógiai elképzelésekkel – nem fogalmazzák meg követelményeiket explicit formában. Ráadásul távolságtartóak, és kevésbé állnak a diákok rendelkezésére, miközben nem megfelelő az egyetemek felszereltsége, ellátottsága sem. [...] Ugyanakkor nem szabad valamennyi felsőoktatási intézményre kiterjeszteni az oktatók és a diákok kapcsolatát minősítő, gyakran negatív megállapításokat. Nagyon jelentős különbségekkel találkozhatunk az egyetemek és a felsőoktatás szelekciót alkalmazó területei között. Több kutatás is előtérbe állítja ezt a kettősséget: a negatív vélemények sokkal inkább vonatkoznak az egyetemekre. Azok a dokumentumok, amelyek az IUT és STS betűszavakkal jelölt két éves műszaki képzésekre, az elitképzők előkészítő tanfolyamaira és magukra az elitképzők főiskolákra vonatkoznak, több olyan tényezőt is említenek, amelyek elősegítik a jó pedagógiai kapcsolatok kialakulását, s következőképp a hallgatók sikerességét: így azt, hogy korlátok között tartják a létszámokat, hogy folyamatos és határozott, céltudatos pedagógiai irányítói tevékenységet folytatnak, illetve közelebbi kapcsolat alakul ki az oktatókkal.” (Coulon–Paivandi 2004: 78.)

A felsőoktatás pedagógiai dimenziói kapcsán egy másik elemzés ezeket a problémákat emeli ki: a felsőoktatásban tanítók előmenetele szempontjából csak a tudományos tevékenység esik latba; az oktatók nem kapnak semmiféle pedagógiai felkészítést; számos más országtól eltérően Franciaországban nem folynak a felsőoktatás pedagógiai dimenzióit elemező kutatások; nincs olyan program, amely az oktatók pedagógiai felkészültségének javítását tűzné célul (Bertrand 2014).

A középiskolák világának átalakulása

A felsőoktatás terén történt változások után érdemes szólni a középiskolákat érintő átalakulásokról is. „A kor szelleme” (*L'esprit du temps*) című, Franciaországban egykor nagy visszhangot kiváltott ifjúságszociológiai elemzés alapján egy szerző így jellemezte a hatvanas éveket: „Miként ezt Edgar Morin kiemelte 1962-es művében, a hatvanas évek együtt járnak a korszak megváltozásával. A fiatalok számára már nem a család és az iskola szolgáltatják a követendő mintákat, hanem a sajtó és a mozi. Megváltozott a világ, de tovább élt a gimnázium napóleoni modellje. Sok intézményben még kötelező a köpenyviselés, és nem tolerálják a dohányzást vagy a politikai nézetek kinyilvánítását. E tiltások hatására alakul ki sok középiskolásban az az érzés, hogy »kaszárnyaszerű líceumokba« járnak.” (Leschi 1988: 260.)

Ebben a közegben jöttek létre még 1967-ben a gimnáziumi akcióbizottságok. A középiskolások szervezkedését nagyban befolyásolták az egyetemi diákszervezetek belső küzdelmei.² Míg 1965-ben a kommunista orientációjú UEC egyetemi diákszervezetből az olasz kommunistákkal szimpatizálókat zárták ki, utóbb a kizártak egy részéből szerveződött meg az a frakció, amely a Kínai Kommunista Pártot követve a Francia Kommunista Pártot (FKP) marasztalta el a revizionizmus vádjával. Ekkortájt a középiskolásokat tömörítő „Ifjúkommunisták” nevű szervezeten belül is kialakult egy ellenzéki szárny, melynek tagjai a rendszer elleni lázadásban és az antiimperialista fellépésben nem eléggé radikálisnak tartott FKP politikáját bírálták. Az elégedetlenek fellépése nyomán megannyi párizsi oktatási intézményben „liceumi Vietnam-bizottságok” szerveződtek, amelyek életre hívóit 1966-ban kizárták az Ifjúkommunisták soraiból. Míg kezdetben a vietnami háború ellen léptek fel a diákok, utóbb saját problémáikat is szóvá tették. 1967-ben a Vietnam-bizottságok bázisán liceumi akcióbizottságok jöttek létre, és feltucatnyi ilyen párizsi szerveződésnek már 1967 decemberében sikerült bevonnia egy sztrájkba a végzős gimnazistákat. Egy röplap a hosszú hajat viselő fiúk elleni szankciókat sérelmezve hirdette meg a „Nemet mondunk a kaszárnyaszerű gimnáziumokra!” jelszót. Miután 1968 elején büntetésből egy időre kizártak az iskolából egy párizsi gimnazistát, még intenzívebbé vált az akcióbizottságok együttműködése, amiről egy „Kapcsolatok” című sokszorosított hírlevél kiadása is tanúskodik. '68 májusában főként Párizsban, de számos vidéki városban is összesen majd 400 gimnáziumot szálltak meg az akcióbizottságokba szerveződő diákok. Az első jelentős, május 3-i párizsi diáktüntetés után összeül a liceumi akcióbizottságok országos közgyűlése, amely általános mozgósítást hirdet. A megszállt iskolákban nemcsak gyűléseket tartanak, hanem megkezdik problémáik és követeléseik összegyűjtését is. E munka alapján szeptemberre már meg is jelenik a Seuil kiadónál „A diákok továbbra sem fogják be a szájukat” (*Les lycéens gardent la parole*) című közel 200 oldalas könyv.

A laza szervezeti keretek között újra és újra megszerveződő, többnyire rövid életű gimnazista mozgalmak '68 óta rendszeresen fontos szereplői a franciaországi társadalmi küzdelmeknek. 1969 és 2017 között tucatnyinál is több esetben bontakozott ki széles körű gimnáziumi mozgalom különféle oktatási reformtervekkel kapcsolatban. Az „akcióbizottság” elnevezést is többnyire feltámasztották, de volt úgy, hogy a „liceumi koordináció” névvel illették országos együttműködésüket. Különbözőségük ellenére mindkét elnevezésben tovább él az a hatvannyolcas reflex, miszerint óvakodni kell attól, hogy erősen hierarchizált mozgalmak vegyék át a tiltakozó mozgalmak irányítását.

1968 a középfokú oktatás terén is nagy változásokat hozott. Mint Prost írta egy régebbi tanulmányában: „1968 elsődleges hatása abban nyilvánult meg, hogy neveltség és egyben fenntarthatatlanná váltak különböző kisebb jelentőségű, de erős szimbolikus töltetű tiltások. Nyílttá vált a dohányzás, a lányok kifesthették magukat vagy nadrágot ölthettek magukra anélkül, hogy ez szankciókat válthatott volna ki; egyes tanárok úgy jelezték az új módihoz való csatlakozásukat, hogy levetették nyakkendőjüket vagy tegezni kezdték diákjaikat. Ahol egyáltalán még léteztek ezek, eltűntek a tekintély külső megnyilvánulásai: a diákok nem várták meg a tanár jelzését, hogy leül-

² Ez többek között talán azzal is magyarázható, hogy a francia elitgimnáziumok egy részében az érettségit még le nem tették mellett egy idősebb generációhoz tartozók, az elitképzők egy-két éves egésznapos előkészítőre járó fiatalok is jelen vannak.

hessenek a tanóra kezdetekor [...]. A hangulat illetően megváltozásánál kevésbé voltak szembeötlőek a fegyelem és az iskolák működésmódja tekintetében történt változások. Anélkül, hogy bárki beszélt vagy döntött volna erről, megszűnt a büntetések és szankciók rendszere. Egyszerűen nem volt többé lehetőség arra, hogy bezárással vagy büntetőfeladatok kiszabásával sújtsák a tanulókat, egyedüli szankcióként csak a legsúlyosabb, a diák időleges vagy végleges kizárása maradt fenn, s ezt a büntetést sem lehet többé apró vétségek miatt kiszabni.” (Prost 1992: 146.)

Konkrét rendeletekben is leképeződött a líceumokban '68 hatása. Így például későbbre tolták a latin oktatásának kezdőévét, és amerikai mintára úgy alakították át az értékelés rendszerét, hogy a korábbi számjegyeken alapuló értékelés helyett betűk használatát írták elő, így próbálva meg lehetetlenné tenni a tanulmányi átlagok kiszámítását. Mint Prost megállapította, „a májusi események első látásra a reformereknek kedveztek, és elősegítették elképzeléseik megvalósulását. De ezek olyan felforgató színezetre tettek szert, amilyennel korábban nem rendelkeztek. Ily módon a pedagógiai status quo hívei támogatást kaptak a társadalmi és politikai rend védelmezőitől, és ezáltal fennen vállalható érvekhez jutottak. Ettől fogva a pedagógiai reformok ellenzése már nem a változások ellenzéseként tűnik fel, hanem a ribillió, a forradalom elutasításaként.” (Prost 1992: 150–151.)

1968 után nemcsak a felsőoktatásban, hanem a középiskolák esetében is megjelentek a diákrészvétel intézményesítésére irányuló törekvések. Először az osztályképviselők megválasztására adtak lehetőséget. E delegáltak elsősorban – akárcsak a szülők választott képviselői – a szaktanárok és az osztályfőnök, valamint a hiányzások adminisztrálásában fontos szerepet játszó iskolai pedagógiai tanácsadó részvételével zajló osztálytanácsuléseken vehetnek részt.³ Több mint húsz évvel később, egy 1989-ben elfogadott oktatási törvény intézményesítette a diákképviselők iskolai szintű részvételét a diákküldöttek tanácsának létrehozásával. Majd az 1990 telén kibontakozott diáktüntetések nyomán a középiskolások egyesülési, gyülekezési és véleménynyilvánítási, illetve publikációs jogát deklarálják. Ezt követően több lépésben megújítják a diákrészvétel intézményes kereteit. Előbb a diákélet tankerületi, majd országos tanácsait hozzák létre, ezután pedig egy két évig tartó kísérleti periódus után az iskolákban alakultak meg a diákélet 20 fős bizottságai, amelyekben egyfelől 10 választott diákképviselő, másfelől a tanárok, az iskolavezetés, egészségügyi vagy szociális feladatot ellátó alkalmazottak, technikai munkatársak és a szülők képviseltetik magukat. 2004-ben és a közelmúltban is készült felmérés a középiskolások politikai tevékenységéről, és ezen belül is az intézményes részvételi lehetőségekről. A 2004-es kutatásból kiderült, hogy a megkérdezett középiskolások több mint a felétől igen távol állt a szóban forgó testület. Az idevágó kérdésre a megkérdezettek 15%-a nem válaszolt, 8,1%-uk szerint iskolájukban nem is működik ilyen tanács, 32,1%-uk ugyan tudott a testület létéről, de nem tudta, hogy mi a szerepe, 7,6% pedig azt válaszolta, hogy nem tagja a testületnek, és nem is gondolja, hogy hasznos lehetne egy ilyen tanács (Guillaume–Verdon 2007: 41). A legújabb, még csak részlegesen publikált kutatásból az derül ki, hogy a megkérdezettek közel fele azt gondolja, hogy a diák-

³ A franciaországi osztálytanácsoknak a diákok iskolai életútját és továbbtanulását magyar nézőpontból meglehetősen nagy mértékben meghatározó, vagy legalábbis erősen befolyásoló szerepéről lásd Dequiré 2008.

képviselő véleményét nem veszik figyelembe az osztálytanács ülésein (*Engagements 2018*: 30). Minthogy a legfrissebb kutatás eredményeinek még csak egy részét publikálták, érdemes két olyan véleményt idézni, amelyek arról adnak némi képet, hogy a líceumi élet bizottságaiban a másik oldalon helyet foglalók miként vélekednek ezekről a testületekről. (Előbb egy montpellier-i tanár szavait idézzük, majd egy olyan személy megnyilatkozását, aki a legutóbbi időkig az intézményvezetőket képviselő egyik szak-szervezet élén állt.) Alexis Séverin, montpellier-i tanár szerint „a líceumi élet tanácsai olyan jelentős kulturális változást képviselnek, amely még nem érezteti a hatását minden érintett mentalitásában, nem utolsósorban azért, mert a tanárképzésben nem is foglalkoznak ezzel a kérdéssel. A Líceumi Élet Bizottsága, ha ténylegesen működik, hozzá tud járulni az intézmény mindennapjainak átalakulásához. Esetenként változásokat tud elérni olyan területeken, melyeket a felnőttek nem tartanak fontosnak, de amelyek a diákok számára alapvetőek, így például azt illetően, hogy mikor nyitják ki az iskola kapuját. Előfordul, hogy sikerül meggyőzniük a felnőtteket. Például a pedagógiai segítségnyújtás mikéntjét illetően változásokat tudtak elérni.” Philippe Tournier szkeptikusabb: „Sokan valamiféle területen kívül dologként képzelik el a diákélet tanácsait. De valójában az oktatási intézmények olyan mikrotársadalmak, amelyekben különféle erők vannak jelen. Nem az igazgatók azok, akik a legtöbb fenntartással élnek a diákélet tanácsainak működtetésével kapcsolatban. A tanárok játsszák a fék szerepét. Az intézményvezetőnek kell egyensúlyt teremtenie a hosszú ideig az intézményben dolgozó felnőttek és a legfeljebb két évig ottmaradó választott diákképviselők között.” (*Jarraud 2013*.)

Összegzés gyanánt

Mint ez tanulmányomból kitűnhetett, a felsőoktatási rendszer szervezeti kereteit és részben működés módját illetően is maradandó és igen jelentős átalakulások történtek '68 hatására. Emellett a középiskolák belső világa is megváltozott: ellehetetlenült az intézmények és a tanárok tekintélyének fenntartását szolgáló külsődleges eszközök alkalmazása. A felsőoktatás és a középfokú oktatás terén egyaránt intézményesült a diákrészvétel, ám az elmúlt fél évszázad során mindvégig erős távolságtartás volt érzékelhető a diákság részéről a részvétel új kereteivel szemben. Ezt azonban hiba lenne egyfajta apolitikus beállítódás általánossá válásának tulajdonítani. Erre már csak az is rácsífol, hogy a diákok körében az elmúlt fél évszázadban igen sok jelentős tiltakozó mozgalom bontakozott ki. Ezek sok tekintetben a '68-as hagyományt viszik tovább, esetenként megújított formában. Fontos változást jelent az is, hogy '68 óta már nemcsak a felsőoktatásban részt vevő diákok, hanem a középiskolás korosztály tagjai is képesek arra, hogy önálló politikai tényezőként lépjenek fel, így lehetetlenítve el egyes kedvezőtlennek tartott kormányzati reformtervek bevezetését.

1968 felhívta a figyelmet a franciaországi felsőoktatást jellemző képzési keretek archaikus vonásaira, akár csak arra, hogy milyen anomáliákat szül a képzési létszámok olyatén emelkedése, amely nem jár együtt az oktatás infrastrukturális és személyi feltételeinek javításával. Bár 1968 után történtek jelentős erőfeszítések új egyetemi épületek felépítésére és az oktatók számának növelésére, jó néhány karon, elsősorban a humán területeken az alapképzés szintjén nem sikerült alapvető javulást elérni a képzés feltételeit illetően. Ugyanakkor az újra és újra megszerveződő diákmozgalmak rendre

meghiúsították azokat a kormányzati törekvéseket, amelyek meg kívánták kérdőjelezni a francia felsőoktatás ama hagyományos jellemzőjét, hogy az érettségivel rendelkezők felvételi vizsga letétele nélkül elkezdhetik egyetemi tanulmányaikat. Ily módon a francia felsőoktatást mindmáig a belépéskor szelekciót nem alkalmazó egyetemi képzés, és a szelekciót alkalmazó intézménytípusok (a grandes écoles-ok névvel illetett elitképzők, illetve az IUT, illetve BTS betűszavakkal jelölt, rövid képzési idővel jellemezhető műszaki képzések) egymás mellett létezése jellemzi.

1968 megnehezítette a középfokú képzésekre korábban jellemző iskolai rend külsődleges eszközökkel történő fenntartását. Ugyanakkor évtizedek óta igen nagy kihívást jelent a tanárok számára, hogy miként tudnak kialakítani az iskolákban olyan viszonyokat, amelyek közepette kedvvel, jó hangulatban tanulnak a fiatalok. Az erre irányuló erőfeszítések sikerét eleve megnehezíti az, hogy egyre több olyan fiatal folytat tanulmányokat középfokon, akik otthonról, illetve lakókörnyezetükből hozott beállítódásai távol állnak az iskolákban előtérbe állított értékektől. További akadályt jelent az, hogy a középfokon tanítók képzésében hagyományosan a szaktárgyi tudás magas szintű elsajátítása állt a középpontban, ugyanakkor a pedagógus mesterség gyakorlásához szükséges készségek kialakítását, illetve az idevágó ismeretek átadását sokáig teljesen elhanyagolták. Jelentős változást hozott ezen a téren az IUFM betűszóval jelölt egyetemi tanárképző intézetek felállítása, ám ez az intézmény nem bizonyult hosszú életűnek, Nicolas Sarközy elnöksége idején jelentős tiltakozások közpete megszüntették ezeket, és a középfokon tanítóknak a tanári pályára való felkészítése azóta sem jutott nyugvópontra (Esterle 2017).

IRODALOM

- AUDIGIER, F. (2016) Les débats parlementaires autour de la loi Faure: tensions et consensus à l'Assemblée nationale (A Faure-törvénnyel kapcsolatos parlamenti viták: feszültségek és konszenzus a Nemzetgyűlésben). In: POUÇET, B. & VALENCE, D. (eds) *La loi Edgar Faure, Réformer l'université après mai 68*. Presses universitaires de Rennes, Rennes. pp. 79–97. <https://books.openedition.org/pur/46704> [Letöltve: 2018. 10. 17.]
- BAJOMI I. (2003) Francia felsőoktatás: a bekerülés és a diákok megtartásának új módozatai. *Educatio*, Vol. 12. No. 2. pp. 209–222.
- BÉQUET, V. (2010) Mise en place et fonctionnement des conseils de la vie lycéenne (A liceumi élet bizottságainak létrehozása és működése). *GERME*, 2010/22-23-24. <http://www.germe-inform.fr/?p=2160> [Letöltve: 2018. 10. 17.]
- BERTRAND, C. (2014) *Soutenir la transformation pédagogique dans l'enseignement supérieur (Miként lehetne támogatni a felsőoktatás pedagógiai megújulását)?* https://www.fage.org/ressources/documents/2/1627_Rapport-pedagogie-1.pdf [Letöltve: 2018. 10. 27.]
- BILANGA, O. (2016) *Mai 1968 et ses conséquences sur la faculté de droit de Paris (68 májusa és következményei a párizsi jogi karon)*. Université Paris 1 – Université René Descartes, Párizs. https://www.pantheonsorbonne.fr/fileadmin/Service_archives/Valoriser/Memoire_-_La_Faculte_de_droit_de_Paris_en_Mai_1968_-_2016_-_Version_definitive.pdf [Letöltve: 2018. 10. 17.]
- BOUILLÉ, B. (2016) Syndicats étudiants, et la représentativité (A diákszakszervezetek és a reprezentativitás). *Ifrap*, márc. 10. <http://www.ifrap.org/emploi-et-politiques-sociales/syndicats-etudiants-et-la-representativite> [Letöltve: 2018. 10. 17.]

- BOURTRAYE, P. (1968) Débats enseignants-étudiants à la faculté des sciences de l'Université de Paris (Oktatók és diákok közötti viták a Párizsi Egyetem Természettudományi Karán). *La Pensée*, N. 140–141. 1968. aug.–okt. pp. 40–67. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5790928b.texteImage> [Letöltve: 2018. 10. 17.]
- COLOMBEL, J. (1968) Contestation et structure (Tiltakozás és struktúra). *La Pensée*, No. 140–141. 1968. aug.–okt. pp. 67–83. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5790928b.texteImage> [Letöltve: 2018. 10. 17.]
- COULON, A. & PAIVANDI, S. (2008) *État des savoirs sur les relations entre les étudiants, les enseignants et les IATOSS dans les établissements d'enseignement supérieur (Mit lehet tudni arról, hogy milyen a kapcsolat a felsőoktatási intézményekben az oktatók, a hallgatók és a technikai személyzet között?)* Rapport pour l'Observatoire national de la vie étudiante. <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/rapports-publics/084000636/index.shtml> [Letöltve: 2018. 10. 17.]
- DEQUIRÉ, A. (2008) Le conseil de classe face à la notation des élèves: une évaluation subjective (Az osztálytanács és a diákok osztályozása: szubjektív lenne az értékelés)? *Spirale, se former, s'orienter tout au long de la vie*, No. 41. pp. 57–71. https://www.persee.fr/doc/spira_0994-3722_2008_num_41_1_1225 [Letöltve: 2018. 10. 17.]
- ENGAGEMENTS (2018) Engagements citoyens des lycéens: enquête nationale réalisée par le Cnesco (A gimnazisták állampolgári elköteleződésai: a CNESCO országos kutatása). <https://www.google.hu/search?q=Rapport+CNESCO+2018+Lyc%C3%A9ens&oq=Rapport+CNESCO+2018+Lyc%C3%A9ens&aqs=chrome..69i57.15239j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8> [Letöltve: 2018. 10. 17.]
- ESTERLE, M. (2017) La formation des enseignants dans la tourmente, 2010–2017 (Viha-ros változások a tanárképzés terén, 2010–2017). *Les notes du conseil scientifique*, No. 6. 2017. dec. http://www.cesdip.fr/wp-content/uploads/formidable/54/NoteCS_no6_formation_des_enseignants.pdf [Letöltve: 2018. 10. 17.]
- Ferri, L. (2007) La « pluridisciplinarité » institutionnelle en France après mai 1968 (Az intézményesült interdiszciplinaritás és multidiszciplinaritás Franciaországban 1968 májusa után). *Labyrinth*, No. 27. 2007/2. <https://journals.openedition.org/labyrinth/2004> [Letöltve: 2018. 10. 17.]
- GANOZZI, P. (2009) Mai 68 à Montpellier: un mouvement étudiant réformateur et déterminé ('68 májusa Montpellier-ben, egy elszánt és reformorientált mozgalom). *Études héraultaises*, No. 39. <https://www.etudesheraultaises.fr/publi/mai-68-montpellier-mouvement-etudiant-reformateur-determine/> [Letöltve: 2018. 10. 17.]
- Guedj, A. (1968) La crise de mai à la faculté des lettres de Besançon (A '68 májusi válság a Besançon-i Egyetem Bölcsészettudományi Karán). *La Pensée*, N. 140–141. 1968. aug.–okt. pp. 5–30. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5790928b.texteImage> [Letöltve: 2018. 10. 17.]
- GUILLAUME, J. C. & VERDON, R. (2007) Pratiques citoyennes des lycéens dans et hors de l'établissement (A gimnazisták állampolgári magatartása a középiskolákon belül és azokon kívül). *Les dossiers Insertion, éducation et société*, No. 184. május, <http://media.education.gouv.fr/file/37/8/5378.pdf> [Letöltve: 2018. 10. 17.]
- JARRAUD, P. (2013) Le ministère veut relancer la vie lycéenne (A minisztérium új lendületet akar adni a líceumi élet bizottságainak). *Le café pédagogique*, 2013. máj. 14. www.cafepedagogique.net/lexpresso/Pages/2013/05/14052013Article635041137218488019.aspx [Letöltve: 2018. 10. 17.]
- KUNIAN, F. (2004) *Étude sur la participation des étudiants aux élections universitaires (Tanulmány a hallgatóknak az egyetemi választásokon való részvételéről)*. Association civisme et

- démocratie, 2004. márc. <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/var/storage/rapports-publics/0444000126.pdf> [Letöltve: 2018. 10. 17.]
- LA PREMIÈRE (2018) La première pierre d'une autre université: penser, refonder, bâtir (Egy másfajta egyetem alapköve: gondolkodjunk, alapítsuk újra, építkezzünk)! *Mediapart*, 2018. máj. 31. <https://blogs.mediapart.fr/les-invites-de-mediapart/blog/310518/la-premiere-pierre-d-une-autre-universite-penser-refonder-batir> [Letöltve: 2018. 10. 17.]
- LE MAZIER, J. (2014) Assemblées générales étudiantes et démocratie participative: un air de famille? (Diákközgyűlések és részvételi demokrácia – egyazon dologról lenne szó?) *Participations*, 2014/3. pp. 61–83. <https://www.cairn.info/revue-participations-2014-3-page-61.htm> [Letöltve: 2018. 10. 17.]
- LESCHI, D. (1988) Mai '68 et le mouvement lycéen ('68 májusa és a gimnazisták mozgalma). *Matériaux pour l'histoire de notre temps*, No. 11–13. pp. 260–264. http://www.persee.fr/doc/mat_0769-3206_1988_num_11_1_403869 [Letöltve: 2018. 10. 17.]
- POUCET, B. & VALENCE, D. (2016) (eds) *La loi Edgar Faure, Réformer l'université après mai 68 (Az Edgar Faure-törvény – A '68 májusát követő egyetemi reform)*. Rennes, Presses universitaires de Rennes. <https://books.openedition.org/pur/46696> [Letöltve: 2018. 10. 17.]
- PROST, A. (1992) Ecoles, collèges et lycées de 1968 à 1984 (Elemi iskolák, alsó-középiskolák és líceumok 1968 és 1984 között). In: *Éducation, société et politiques. Une histoire de l'enseignement en France, de 1945 à nos jours (Tanítás, társadalom és politikák. Az oktatás franciaországi története 1945-től napjainkig)*. Párizs, Seuil. pp. 140–168.
- PROST, A. (2016) La loi Faure. De l'Elysée à Matignon. (A Faure-törvény. A Matignon-palotától az Elysée-palotáig.) In: POUCET, B. & VALENCE, D. (eds), *La loi Edgar Faure. Réformer l'université après 1968 (Az Edgar Faure-törvény – A '68 májusát követő egyetemi reform)*. Presses universitaires de Rennes, Rennes. pp. 61–77. <https://books.openedition.org/pur/46696> [Letöltve: 2018. 10. 17.]